

У краіне райскай птушкі

I

Новая Гвінея. — У мангравым лесе. — Кітаец Чунг-лі. — У гасцях у папуасаў.

Далёка-далёка ад нас, на другім баку зямлі, можна сказаць, супраць нашых ног, на поўнач ад Аўстраліі, ляжыць вялікі востраў Новая Гвінея. На дзве з паловай тысячы кіламетраў працягнуўся ён у даўжыню і больш чым на шэсцьсот кіламетраў — у шырыню. Тры такія дзяржавы, як Англія, маглі б змясціцца на гэтым востраве.

Ляжыць Новая Гвінея каля самага экватара; значыць, там стаіць вечнае лета. Не трэба дбаць ні аб апале, ні аб цёплым адзенні, ні аб шчыльнай хаце.

Увесь год растуць і цвітуць там розныя дзіўныя расліны.

Па чырвоных кветках даўжынёю і шырынёю з добры ручнік лётае райская птушка, якая толькі і жыве ў гэтай краіне ды на некалькіх бліжэйшых астравах.

Здавалася б, вельмі прыемна жыць у такой краіне, але чамусьці народу там так мала, што на квадратны кіламетр прыпадае ўсяго толькі «палова чалавека». Жыхары Новай Гвінеі — папуасы —

знаходзяцца ў такіх умовах, што і да гэтага часу лічацца самымі адсталымі людзьмі на зямлі.

З еўрапейцаў там стала жыве ўсяго некалькі сот чалавек. Ды і тыя размясціліся толькі на марскіх берагах, а ў цэнтры вострава ёсць нават такія мясціны, дзе ні разу не ступала нага белага чалавека.

Паспрабуем заглянуць у гэтую невядомую цікавую краіну.

...Сонца паліла так, як можа паліць толькі на экватары. Гарачыя праменні нібы праразалі наскрозь усё, што ім траплялася на дарозе, – і лісце дрэў, і ваду, і зямлю. Здаецца, яны хацелі высмактаць з зямлі ўсю вільгаць, але ўсюды было столькі вады, што не сушэй рабілася, а нібы яшчэ вільгатней.

Здавалася, што наветра было якоесьці густое, як у лазні, толькі пары не было відаць. Розныя пахі адчуваліся ў ім – і кветкавыя, і пладовыя, і разам з тым гнілыя, душныя, шкодныя.

Гэта і ёсць тое першае, галоўнае, што перашкаджае прыезджым людзям жыць у гэтай краіне. Цёплая вільгаць з'яўляецца галоўнай прычынай самай пашыранай у гарачых краінах хваробы – жоўтай ліхаманкі.

Затое раслінам усё гэта вельмі спрыяе. Яны так шпарка растуць, што, здаецца, каб прыслухаўся, то мог бы ўчуць, як яны пруць з зямлі.

Кожнае дрэва, куст ці травіна цягнуцца ўгору, да сонца, нібы навывперадкі. Кожная расліна стараецца адархнуць свайго суседа і захапіць як мага больш месца пад сонцам. Слабейшыя застаюцца ўнізе, заглушаюцца і паступова марнеюць.

Вышэй за ўсіх уздымаюцца пальмы. Іх верхавіны, з лісцем даўжынёю да чатырох метраў, выглядаюць як памёлы.

А там, ніжэй, ідзе ўжо такая гушчыня, што і не разбярэш, што там расце. Праўда, большасць дрэў для нас зусім і невядомыя. Лісце вялізнае ярка-зялёнае, нібы тлустае, а кветкі проста гараць рознымі колерамі. Нават наша папараць расце тут як дрэва, велічынёю з сасну. Бліжэй да вады размясціліся так званыя мангравыя дрэвы, карэнні ад якіх уздымаюцца ўверх вышэй за рост чалавека, так што можна пад імі хадзіць.

Некаторыя расліны з-за недахопу месца і святла прыладзіліся на чужым карку і п'юць сок з другога дрэва. Самымі распаўсюджанымі з іх з'яўляюцца ліяны, якія, нібы вяроўкі таўшчынёю з руку, пераблыталі ўвесь лес. Нават адна парода пальмаў, так званая ратангавая, таксама прыстасавалася жыць на чужы кошт.

Можна было толькі заўважыць, што жывёл мала ў гэтым лесе. І праўда, на Новай Гвінеі звяроў

амаль што няма, калі не лічыць некалькіх парод, з якімі мы яшчэ сустрэнемся.

Сярод гэтага лесу на поўдзень цячэ рэчка – павольна, ціха. Розныя затокі і адтокі разыходзяцца ва ўсе бакі, – відаць, што рака канчаецца, што блізка павінна быць мора.

Па баках, як сцяна, стаіць высокі бамбук. Дзікія качкі капошацца там. На мангравым карані тырчыць белая чапля. Відаць, ніхто іх тут не чапае. Нікога няма навакол.

Але вось з-за павароту ракі паказаўся човен, просты, выдзеўбаны з бервяна. У ім сядзеў чалавек сярэдняга росту, жоўты, з вузкімі касымі вачыма. Відаць было, што гэта кітаец. Толькі як ён сюды трапіў з другога канца свету?

Аднак жа гэта быў сапраўды кітаец. Адзенне яго складалася толькі з портак і кашулі, але і ад іх засталася толькі назва, бо гэта былі адны анучкі, звязаныя рознымі сцябельчыкамі і карэньчыкамі.

Веславаў і руляваў ён жардзінай, а на дне чоўна ляжала торба і невялічкая піка.

Ехаў ён ціха, асцярожна, увесь час азіраючыся. Ён баяўся выязджаць на сярэдзіну ракі і ўсё трымаўся берага. Худы, змораны твар сведчыў, што падарожны многа перацярпеў.

Адзін, другі заварот – і перад ім адкрылася мора. Толькі нельга было вызначыць, дзе яно

пачыналася і дзе канчалася, бо ўсё навакол было заліта вадою, а мангравы лес выдаваўся далёка ў мора.

Мора было неглыбокае. Далёка-далёка відаць было, як пеніліся і разбіваліся хвалі аб падводныя рыфы.

Гэта была Тарэсава пратока, якая аддзяляе Новую Гвінею ад Аўстраліі. У гэтай частцы Вялікага акіяна, на паўночны ўсход ад Аўстраліі, даўно працуюць ужо каралавыя паліны і хутка, гэта значыць, праз якіх паўмільёна ці мільён гадоў, зусім забудуюць мора.

Да гэтага кітаец лёгка плыў уніз па рацэ, а цяпер ён стаў адчуваць, што вада пачынае цячы насустрач, уверх. Вось ужо і човен пачало адносіць назад, і кітаец павінен быў напружваць усе сілы, каб пасоўвацца ўніз.

Тым часам і зверху вада таксама прыбывала. Вось сустрэліся струмені зверху і знізу і закруцілі човен. Становішча рабілася ўжо небяспечным.

Пакруціўшыся некаторы час пасярэдзіне ракі, кітаец неяк здолеў вырвацца з віру і як мага хутчэй накіраваўся да берага, правільней сказаць, у лес, бо ніякага берага не было.

Ён праціснуўся паміж мангравых карэнняў і стаў чакаць.

На працягу гадзіны вада ўсё падымалася, а потым пачала спадаць. Але кітаец, відаць, не мерыўся ехаць далей. Ён пашукаў яшчэ большага гушчару і заехаў туды так, што зусім схаваўся. Потым сваім нажом адрэзаў кавалак ліяны і прывязаў човен да карэнняў.

Вада тым часам усё спадала ды спадала. Вось ужо спод чоўна дакрануўся да глебы. Вось пачалі паказвацца чорныя плямы зямлі. Потым вада зусім адышла. Толькі збоку засталася абмялелая рака, ды мора блішчала дзесь далёка скрозь дрэвы.

Кітаец вылез, узяў сваю торбу і піку, яшчэ раз паглядзеў, ці добра схаваны човен, і пайшоў налева, уздоўж берага мора. Ісці было вельмі дрэнна. Зямля была гразкая, усюды пазаставалася шмат лужын. У адной з іх кітаец заўважыў ладнага краба, велічынёю з шапку. Гэта была добрая спажыва, і кітаец не мінуў яе. Ён узяў галіну і сунуў у крабаву ключню. Той зараз жа моцна ўчапіўся за галіну, і кітаец без клопату выцягнуў яго з вады і паклаў у сваю торбу.

Але не паспеў ён прайсці некалькі крокаў, як раптам закрычаў і заскакаў ад болю: гэта краб ухапіў яго сваёй ключняй за бок. Тады ён

зняў торбу і некалькі разоў стукнуў ёю аб дрэва.

Кітаец ішоў наўкос, набліжаючыся да берага. Відаць было, што гэта месца яму знаёмае. Але пасоўваўся ён вельмі марудна, бо цяжка было праціскацца праз мангравыя карэнні. Тым часам сонца пачало ўжо спускацца на захад. Нецікавая будзе справа, калі ноч захопіць яго тутака. Тым болей, што ён ведаў і другую небяспеку, якая пагражае яму, калі ён замарудзіцца.

Так і ёсць: лужыны пачалі трапляцца ўсё часцей, а потым кітаец заўважыў, што некаторыя зноў злучыліся з морам стужкамі вады.

Кітаец зразумеў: гэта зноў пачынаўся прыліў. Калі ён не паспее, прыйдзецца на дрэве чакаць шэсць гадзін, пакуль вада зноў спадзе.

Ён пайшоў як мага хутчэй, але неўзабаве пераканаўся, што ўсё роўна не паспее. Мора набліжалася, а яму трэба было яшчэ прайсці некалькі кіламетраў да месца, куды прыліў не дасягае.

Каб дарэмна не траціць сілы, ён пачаў выгляджаць зручнае месца, каб прыладзіцца на гэтыя шэсць гадзін. І ўжо быў час, бо навакол з'явіліся цэлыя азёры.

Ён выбраў сабе больш прытульнае дрэва і палез на яго.

Непрыемная была перспектыва сядзець на дрэве да паўночы. Ды і далей не лепш: або ісці ў суцэльнай цемры, або прапусціць час і тады зноў чакаць новага прыліву і адліву.

Але ўсім вядома, што кітайцы самы цярплівы народ. І наш падарожнік, здавалася, не адчуваў ніякай прыкрасці. Спакойна прыладзіўся на дрэве, выцягнуў з торбы некалькі банаў і павячэраў імі.

Было яшчэ светла. Навакोल цішыня — не любяць жывёлы і нават птушкі гэтых гнілых, вільготных лясоў.

Кітайцу нават прыемна было адпачыць. Ён сядзеў сабе і думаў аб сваёй бацькаўшчыне — далёкім Кітаі, аб сваёй сям'і.

Звалі яго Чунг-лі. Нарадзіўся ён у Шанхаі. Бацька яго быў кулі, як звычайна завуць кітайскіх рабочых. Чунг-лі меў брата Хунь-чжы, які быў маладзейшы за яго на адзін год, і яшчэ маленькіх брата і сястру.

Сям'я іх была такая бедная, што нават не мела месца на зямлі, а жыла на «сампане», гэта значыць, на маленькім пляце — метраў пяць даўжыні і два шырыні. Цэлыя вёскі з такіх

сампанаў вырасталі звычайна на рэках, побач вялікіх кітайскіх гарадоў.

На гэтых сампанах былі пабудаваны будкі, у якіх туліліся сем'і. Добра яшчэ, калі гэтыя будкі мелі саламяныя сцены і шчыльную столь. Увесь жа будынак сям'і Чунг-лі складаўся з некалькіх кавалкаў дошак на калках, і праз шчыліны між гэтых дошак можна было прасунуць руку.

Няцяжка ўявіць, як жылося ім у халоднае, дажджыстае надвор'е, якое там бывае замест нашай зімы.

Бацька, а потым і Чунг-лі з братам падраблялі тым, што нагужалі і разгужалі караблі. Але ахвотнікаў-беднякоў было столькі, што і такая выпадковая праца траплялася рэдка.

Аднаго разу прыйшлі на сампаны нейкія агенты і сталі ўгаворваць мужчын пайсці на сталую працу ў далёкі край. Яны абяцалі плаціць па трыста долараў за год і ўзяць на сябе ўсе іншыя выдаткі. Трэба толькі падпісаць кантракт на пяць год. Праз пяць год можна будзе мець чыстых паўтары тысячы долараў, калі дарэмна не траціць грошай.

Тысяча пяцьсот долараў! Такі капітал, якога ніхто на сампане нават не сніў. І ўсяго толькі трэба папрацаваць пяць год.

Чунг-лі меў дваццаць адзін год; значыцца, калі ён будзе мець дваццаць шэсць гадоў, ён будзе ўжо багатым чалавекам. Перабярэцца на зямлю, набудзе гаспадарку, гародчык, дом, адным словам, будзе самы шчаслівы чалавек у свеце. І бацькі пад старасць спакойна пражывуць пры ім.

Для гэтай справы варта рызыкнуць. А працы ён не баіцца. Брат Хунь-чжы таксама захацеў ехаць, і гэта было яшчэ лепей, бо на чужыне вельмі многа значыць свой чалавек. А ўдвух яны праз пяць год будуць мець цэлых тры тысячы долараў! Ды гэта ж... гэта... Але ж хіба можна выказаць гэта якімі словамі?

Пайшлі ў кантору, дзе ў прысутнасці англічаніна і нейкага важнага кітайца ў акулерах падпісалі ўмову.

Падрабязнасцей умовы яны не зразумелі, але пра трыста долараў у год яны добра чулі нават ад самога кітайца ў акулерах. Значыцца, справа пэўная.

Потым іх, у ліку двухсот чалавек, пагрузілі, як гурт быдла, на карабель і змясцілі ў труме. Потым шматтыднёвая дарога. Ад задухі і

дрэннага харчавання пачаліся хваробы, людзі сталі мерці, як мухі.

Гаспадары спалохаліся, што іх «тавар» загіне, зрабілі ў дарозе прыпынак, падчысцілі, падлячылі людзей і прывезлі на месца сто пяцьдзсят чалавек.

Там іх пачалі размяркоўваць па розных месцах. Быў момант, калі братоў ледзь не разлучылі. Але неяк пашанцавала, і ўрэшце яны абодва апынуліся на гумавай плантацыі ў Новай Гвінеі.

Пачалася служба. Ад цямна да цямна павінны былі яны працаваць пад палючымі праменьнямі сонца. Аніводнага дня адпачынку не было вызначана. Адпачывалі толькі тады, калі гаспадары бачылі, што людзі не вытрымаюць і што можа быць страта.

За самую нязначную хібу бізун гуляў па спіне. Скардзіцца не было каму, а каб і было, то ўсё роўна нічога не выйшла б, бо, згодна кантракту, на працягу пяцёх год яны былі ўласнасцю гаспадара. Апрача таго, свой свайго заўсёды пакрые.

Адно толькі суцяшала — гэта мары аб тым, што праз пяць год яны будуць багатымі. Ах, каб хутчэй праяццелі гэтыя пяць год!

Але выявілася, што і гэтаму багаццю пагражала небяспека. Выходзіла, што выдаткі па ўтрыманню клаліся на рабочых і ва многіх выпадках гэтыя выдаткі перавышалі заробаткі.

Так, напрыклад, па рахунку Чунг-лі выходзіла, што яму праз тры гады належыць замест дзевяцісот долараў толькі сто трыццаць. Нават дарога і лякарства былі пастаўлены ў рахунак.

Найгорш жа за ўсё былі здзекі і біццё. Асабліва вызначаўся ў гэтай справе кіраўнік працы, містэр Брук.

Адзін раз Чунг-лі браў з-пад дрэва гаршчочак з гумавым сокам і неяк перакуліў яго. Якраз ішоў міма містэр Брук.

Убачыўшы такое злачынства, Брук аж пачырванеў.

— Як смееш ты, сабака, псаваць гаспадарскае дабро?! — закрычаў ён і, не доўга думаючы, моцна штурхануў ботам у зубы Чунг-лі, які стаяў, пакорна схіліўшыся перад ім.

Чунг-лі і да гэтага часу не ведае, як здарылася, толькі памятае, як гаршчочак разляцеўся на кавалкі аб... галаву містэра Брука, а рэшта гумавага соку заляпіла яму ўвесь твар. Брук зароў, як бык, выхапіў рэвальвер, але

не мог страляць, бо нічога не бачыў. Ён стаў церці вочы, але ад гэтага рабілася яшчэ горш.

Рабочыя зарагаталі ад радасці. Брук пачаў страляць не гледзячы. А Чунг-лі падбег да брата, абняў яго і ўцёк. Уцёк у той самы мангравы лес, дзе ён цяпер сядзеў.

І добра зрабіў, бо за такое «злачынства» ён трапіў бы на катаргу, можа, гадоў на дзесяць. Такі ўчынак быў бы растлумачаны, як замах на жыццё «белага». А гэта ў тых краях лічыцца самым страшным злачынствам.

Каб справа тычылася «каляровага» — жоўтага або чорнага, — тады зусім іншая рэч, а падняць руку на «белага» ды пры гэтым яшчэ «цара зямлі», англічаніна, — дык ужо лепш і на свет не радзіцца.

Затое для ўсіх «каляровых» рабочых гэтае здарэнне было першай радасцю за ўсе тры гады.

Але пасля гэтага ім стала яшчэ горш, асабліва Хунь-чжы, на якога злажылі адказнасць за брата — гэта значыць, ён павінен быў адпрацаваць усю «шкоду», якую зрабіў Чунг-лі. Адносіны да другіх таксама зрабіліся яшчэ больш жорсткімі, каб усе адчувалі, што азначае замах на белага.

Ды і становішча ўцекача было не лепшым. Куды было яму дзецца? Каб вярнуцца дамоў, яму, па-першае, трэба было мець шмат грошай, а па-другое, — ля берага, дзе толькі і жывуць белыя, яго зараз жа злавлілі б.

Заставалася толькі ісці куды вочы глядзяць, далей ад берага.

І ён пайшоў...

Пайшоў у сярэдзіну вострава, туды, дзе яшчэ ніхто не быў, туды, дзе віднеліся таемныя горы, дзе жывуць людзі, якія і самі не ідуць да белых і іх да сябе не пускаюць.

Пайшоў адзін, бяззбройны, не ведаючы, куды ісці і што рабіць.

А праз год чамусьці вярнуўся назад, у тое самае месца, адкуль уцёк і дзе яму пагражае небяспека...

Успамінаючы цяпер свой родны сампан, ён лічыў яго за самы найлепшы куток на зямлі. Цяпер яму здавалася, што тамака акурат і жывуць найшчаслівейшыя людзі, што дарма яны лічылі сябе ўжо такімі няшчаснымі.

Ён так задумаўся, седзячы на сваім дрэве, што нават не пачуў, як пад'ехала досыць вялікая лодка і спынілася пад ім.

У лодцы сядзела чалавек шэсць папуасаў, узброеных лукамі і пікамі. Усё іх адзенне

складалася з аднаго толькі фартуха. Яны былі высокага росту, дужыя і здаровыя. Чорнае цела іх блішчала, як бот.

Яны былі кірпатыя, з тоўстымі губамі і вялікімі выступамі шчок. Але дзіўней за ўсё былі іх кудлатыя галовы. Кучаравыя валасы ўздымаліся на галаве, як стог сена, і надавалі ім вельмі люты выгляд.

Яны нешта загаргаталі паміж сабою. Чунг-лі ўздрыгануўся, зашуршаў лісцем.

Папуасы паднялі галовы і ўбачылі яго. Яны ўзяліся за лукі і грозна сталі яму нешта казаць. Пры гэтым паказвалі рукамі, каб ён злез да іх у лодку.

Чунг-лі за гэты год часта сустракаўся з папуасамі, але ён цяпер лічыў бы за лепшае застацца на дрэве, чымся карыстацца іх гасціннасцю.

Хто іх ведае, што яны сабе думаюць? Праўда, узбярэжныя папуасы, якія часцей сустракаюцца з другімі людзьмі, якія бліжэй бачаць сваё начальства — англічан, — цяпер ужо не нападаюць, як раней, але ўсё-такі аднаму трапіць да іх непрыемна.

Чунг-лі зрабіў салодкую міну, заківаў галавою і сказаў:

– Кавас! Кавас! – што азначае: «прыяцель, прыяцель».

Папуасам, відаць, гэта спадабалася. Яны апусцілі лукі, але ўсё роўна чакалі яго да сябе. Не было чаго рабіць – трэба было злазіць.

Чунг-лі ўлез у лодку, зрабіў выгляд, што ён вельмі ўдзячны за іх ласкавасць, і ўсё паўтараў:

– Уян, уян (добра, добра)!..

Потым выцягнуў з торбы краба і аддаў ім.

Папуасы ўбачылі, што гэта сапраўды «кавас», і зрабіліся лагаднейшымі. А калі Чунг-лі пачаў выкладаць усе свае веды па папуаскай мове, з якой ён азнаёміўся ў часе сваіх вандраванняў, тады ўжо зусім зрабіўся ім сябрам. Але трэба зазначыць, што ведаў гэтых у Чунг-лі зусім не хапала. Папуасы жывуць паасобку, сталых зносін паміж сабой не маюць, дзеля гэтага няма ў іх і адзінай мовы. Часта здараецца, што дзве суседнія вёскі гавораць парознаму.

Папуасы не разумелі і паловы таго, што казаў Чунг-лі, але з некалькімі словамі ды мігамі ўсё ж такі дагаварыцца можна было.

Папуасы выехалі з лесу ў мора. Пакуль яны ехалі ўздоўж берага, сонца пачало спускацца. Чунг-лі ўбачыў у моры, недалёка ад берага, над вадою, вёску, да якой яны і накіроўваліся.

Хаціны былі пабудаваны на мангравых карэннях, на якіх былі пасланы жэрдкі. Страха была зроблена з плеценага пальмавага лісця, а сцены — з галля.

Там ужо заўважылі, што едзе чужы чалавек. Насельніцтва згуртавалася на краі насцілу і з цікавасцю чакала госця.

Лодка пад'ехала «пад вёску». З насцілу звешваліся плеценыя сходкі, па якіх і падняліся ўверх.

Паміж усіх хацін асабліва вызначалася адна, даўгая, вялікая, — туды і павялі госця. Чунг-лі адразу пазнаў, што гэта быў нібы клуб, дзе жывуць нежанатыя папуасы і дзе звычайна прымаюць гасцей.

Чунг-лі супакоіўся: значыцца, яго прымаюць як госця. Увайшлі ў сярэдзіну. Па баках цягнуліся нары, дзе кожны чалавек меў сваё месца. Над галовамі віселі розныя прылады, галоўным чынам для лову рыбы. Цікава, што сярод розных рэчаў тут можна было знайсці разам і каменную сякеру і жалезную, і касцяны нож і сталёвы; сярод лукаў і стрэлаў была адна старая стрэльба.

Адным словам, відаць было, што гэтыя дзікуны хоць і жылі па-першабытнаму, але ўжо карысталіся і сучаснымі прыладамі.

Пасярэдзіне хаціны была насыпана зямля, дзе гарэў агонь. Зараз жа дадалі галля, паклалі ў попел рыбу, загорнутую ў зялёны ліст, сунулі туды і краба.

Паселі навакол і пачалі, як маглі, гутарыць з Чунг-лі. Чунг-лі стаў тлумачыць, што ён ідзе да белых, але разам з тым асабліва стараўся паказаць, што ён сам не належыць да іх, што ён ненавідзіць белых і лічыць іх ворагамі.

Відаць было, што папуасы зразумелі яго. Яны ўхмыляліся, пляскалі яго па плячы і казалі: «уян, уян».

Ля дзвярэй стаялі жанчыны і дзеці і здзіўлена глядзелі на рэдкага госця.

Чунг-лі цяпер ужо быў задаволены, што так здарылася і што ён зможа адпачыць і паспаць як мае быць. Бо назаўтра яго чакала вельмі небяспечная справа...

Тым часам зусім стала цёмна. У гэтых месцах ноч надыходзіць адразу, раптам. Увесь год цямнее а сёмай гадзіне, і ноч і дзень маюць па дванаццаць гадзін, з невялікім ухілам, бо Новая Гвінея ляжыць недалёка ад экватара.

Мора было чорнае: аніводнай хвалькі не было на ім.

Аднак жа папуасы не мерыліся ісці спаць. Яны зноў сталі рыхтаваць свае лодкі.

І мора загарэлася!.. Ад кожнага руху лодкі, асабліва вясла, вада запальвалася, бруілася бледным полымем. Здавалася, што ўсе лодкі плывуць у агні, а ў некалькіх кроках некранутая вада ад гэтага здавалася яшчэ чарнейшай.

Але ніхто з жыхароў не звяртаў увагі на гэтае прыгожае з'явішча. Усе ўжо з маленства прызвычаліся да яго. Чунг-лі таксама не раз бачыў гэтае святло, хоць і не ведаў, што яно паходзіць ад мікраскапічных жывёлінак, якія свецяцца, як нашыя чарвячкі-светлячкі або гнілое дрэва.

У лодку села па тры-чатыры чалавекі. У левай руцэ кожны трымаў запалены факел з сухога пальмавага лісця, а ў правай — піку з некалькімі вострымі канцамі, прызначаную спецыяльна на рыбу. Пасярэдзіне лодкі быў раскладзены агонь, ад якога яны запальвалі свае факелы. Яны запрасілі і Чунг-лі ехаць з імі, але ён адмовіўся, бо быў вельмі змораны.

На моры ў цемры рассыпаліся і заварушыліся агні: вось адзін кінуў сваю піку ў ваду і зараз жа выцягнуў рыбіну, якую спрытна зняў пальцамі нагі.

Доўга глядзеў Чунг-лі на такую цікавую рыбную лоўлю, але трэба было ісці спаць.

Ён увайшоў у хаціну і лёг на нары. Пад бокам было паслана пальмавае лісце, а замест падушкі прыстасаваны некалькі бамбукавых жэрдак.

Ён зараз жа заснуў і нават не чуў, калі вярнуліся лаўцы.

II

*Еўрапейская станцыя. – Выгадны гандаль. –
Гумавая плантацыя. – «Каляровыя» рабочыя. –
Паны і падпанкі. – Зварот Чунг-лі. – Папаўся!..*

Кіламетраў за дзесяць ад вёскі папуасаў, на ўзвышшы, стаяла «станцыя», або «факторыя», як завуць сялібы еўрапейцаў у такіх дзікіх месцах.

Звычайна такія станцыі з'яўляюцца прадпрыемствамі капіталістаў. Напрыклад, перад вайной амаль што чвэрць Новай Гвінеі была ў руках адной нямецкай гандлёвай фірмы. Другая чвэрць – у руках англічан, а палова – у галандцаў.

Пасля вайны нямецкую частку адабралі англічане, і Новая Гвінея аказалася падзеленай паміж Англіяй і Галандыяй.

Наогул трэба сказаць, што капіталістычныя дзяржавы гандлююць гэтымі астравамі, як таварам: мяняюць, купляюць, прадаюць адзін аднаму з усімі жыхарамі і іх вантробамі.

А людзі жывуць, працуюць і нават не ведаюць, што, можа, дзесьці ў Лондане ці Парыжы ў гэты самы час іх хтосьці камусьці прадае.

У розных зручных месцах фірмы закладваюць плантацыі і гандлёвыя пункты.

Тая станцыя, аб якой тут ідзе гутарка, належала да адной англійскай фірмы, якая шмат іх мела ўздоўж усяго ўзбярэжжа. На гэтай станцыі разводзіліся гумаваыя, або каўчукавыя, дрэвы. Але, як гандлёвае прадпрыемства, яна не адмаўлялася і ад іншых гандлёвых спраў.

Пасля гумы галоўнае месца займала «копра». Копра – гэта разрэзанья і высушаныя какосавыя арэхі. У Еўропе з яе робяць какосавы алей, які ўжываецца ў рознай вытворчасці, напрыклад, у мылаварнай.

Яе прывозілі галоўным чынам з суседніх астравоў, якіх шмат было навакол.

Станцыя і сама вырабляла копру і купляла ў папуасаў. Раней за якую-небудзь шкляную цацку можна было атрымаць мех копры, але цяпер папуасы паразумнелі і патрабавалі сякеру, нож ці яшчэ што карыснае.

Бліжэй да мора стаяў галоўны дом, у якім жылі начальнік станцыі містэр Скот і яго памочнік містэр Брук.

Дом быў лёгкі, з дошак, і стаяў на слупах – таксама, як і папуаскія хаціны.

Навакол усяго дома ішла веранда, на якую выходзілі вялікія вокны. У некаторых вокнах

замест шкла былі густыя сеткі. Яны абаранялі ад маскітаў і разам з тым прапускалі свежае паветра.

Каля дома раслі пальмы, бананы, эўкаліпты і розныя іншыя дрэвы гарачых краін.

На верандзе на плеченых крэслах сядзелі містэр Скот і містэр Брук, апранутыя ва ўсё белае, як звычайна ходзяць у гэтых краях еўрапейцы.

Містэр Скот быў высокі мужчына, гадоў пад сорок. Чысты, голены твар яго выказваў гордасць і самаўпэўненасць. Ён заўсёды быў спакойны. Спакойна выслухваў непрыемнасць, спакойна загадваў біць насмерць якога-небудзь слугу, калі той завінаваціцца ў чым. Ніколі не крычаў і не злаваў, бо яго крык быў бы вялікім гонарам для таго чалавека, на якога ён крычыць. Быў спакойны і ў вясёлы час.

Самае большае, што ён мог сабе дазволіць, — гэта ўсміхнуцца, размаўляючы з сваім братам-еўрапейцам. І рабіў гэта ён толькі ў тутэйшых краях, а ў Англіі ён з больш-менш простым чалавекам і не размаўляў бы.

Ён быў шляхетнага паходжання і марна страціў усе свае грошы. Сюды прыехаў таму, што, па-першае, ён тут атрымліваў вялікую

плату, а па-другое, што ў гэтай невядомай старонцы наогул можна пажывіцца.

Яго памочнік, містэр Брук, быў зусім іншага складу: нізкі, тоўсты, зласлівы. Ён меў сорок пяць год і за свой век змяніў шмат прафесій: і вайсковым быў, і на моры служыў, і пропаведзі ў царкве гаварыў, і ў тэатры працаваў, — і нідзе не меў удачы праз свой характар.

Толькі тут ён быў прыгодны. Тыя рабочыя, якімі ён распараджаўся, не маглі нічога яму зрабіць, а містэра Скота ён вельмі паважаў і баяўся.

Англічане сядзелі моўчкі і пілі каву.

Раптам Брук дакрануўся да рукі містэра Скота і ціхенька паказаў у кут веранды. Там, асцярожна азіраючыся, паўзла яшчарка, даўжынёю з метр. Яна трымала ў роце добры кавалак мяса.

Гэтыя стварэнні вельмі часта крадуць тут спажыву ў людзей, як у нас пацукі. Адно што яны больш палахлівыя. Ледзь толькі людзі паварушыліся, як яна пакінула мяса і знікла.

— Хутка прыйдзе карабель, — сказаў Скот.
— Ці хопіць нам гумы і копры, каб нагрузіць яго?

— Павінна хапіць, — адказаў Брук, — але вось рабочых мала. Учора зноў памёр адзін. Трэба яшчэ выпісаць.

— Колькі мы іх маем цяпер?

— Дзвесце дзявяноста тры. Восемдзесят шэсць памерла за паўгода, ды два зноў уцяклі некалькі дзён назад.

— Невялікая бяда, выпішам другіх, — спакойна сказаў Скот.

І сапраўды, гэта была не бяда. Наадварот — гэта было на карысць гаспадарам. Уцекачы, парушыўшы ўмову, нічога не атрымлівалі. Іх заробкі, часам за некалькі год, заставаліся ў кішэнях гаспадароў.

З гэтага боку містэру Скоту заставалася толькі жадаць, каб больш уцякалі, і ў глыбіні душы ён быў удзячны Бруку за тое, што той дапамагаў у гэтай справе сваёй жорсткасцю да рабочых.

Але ўцякалі толькі тыя, якія ўжо ні на што не спадзяваліся і выбіралі смерць. Вядома, такіх было мала.

Трэба адзначыць, што сярод усіх рабочых толькі дзiesiąтак быў з тутэйшых папуасаў. Рэшта былі кітайцы, японцы, малайцы, нават негры.

Гэта тлумачылася проста: па-першае, папуасы не былі прывычныя да сталай рэгулярнай працы, а па-другое, яны хутка ўсе ўцяклі б ад такога жыцця, бо яны былі, як гаворыцца, дома. А з прывезенымі з далёкага краю рабочымі можна было рабіць што хочаш.

На веранду ўзышоў новы чалавек, грэк Кандаракі. Гэта быў не малады ўжо, але вёрткі, хітры, дасціпны чалавечак з бегаючымі вочкамі і казлінай бародкай.

Адкуль ён узяўся, як сюды трапіў — алах яго ведае, але для Скота ён быў вельмі карысны. Ён быў гандлёвым агентам, усё ведаў, што трэба і нават чаго не трэба, ашукваў усіх і ўсім быў патрэбен. І містэр Скот заўсёды карыстаўся яго парадаю.

— Містэр Скот! — сказаў грэк, нізка схіліўшыся. — Тамака прыйшлі два папуасы, відаць, здалёку. Яны прынеслі скуркі райскіх птушак і кавалак золата велічынёю з курынае яйка.

— Што яны патрабуюць за гэта? — запытаўся Скот.

— Дзве стрэльбы.

Містэр Брук аж падскочыў на сваім крэсле:

— Што? Як? Стрэльбы? Не можа быць! Яны ж не ведаюць, што з імі рабіць!

– Мусіць, ведаюць, калі просяць, – сказаў Кандаракі.

– Гэта справа нядобрая, – прамовіў Скот.

– Калі яны захацелі стрэльбаў, гэта кепскі знак.

– Мабыць, іх навучыў хтось, – сказаў грэк.

– Паклічце іх сюды, – загадаў Скот. Кандаракі махнуў рукой. Падышлі два папуасы.

Відаць было, што яны рэдка сустракаліся з белымі. Глядзелі неяк спадылба, як загнанья звяры.

– О, гэтыя малойчыкі мне не падабаюцца!
– сказаў Брук.

І сапраўды, яны значна адрозніваліся ад бліжэйшых папуасаў. Асабліва цікавая была іх зачоска. Усе валасы былі падзелены на мноства кос, і, каб гэтыя косы не злучаліся, яны былі аблеплены гразёю. Косы звешваліся з усіх бакоў і нават бразгаталі пры кожным руху.

На руках і на нагах былі бранзалеты, па-майстэрску зробленыя з травы і аздобленыя чарапашкамі. На шыі віселі каралі з звярыных зубоў.

Адзін трымаў вязку птушыных скурак без ног, а другі – кавалак золата. Асабліва цікавыя былі скуркі птушак. Райскія птушкі невялікія, прыблізна як верабей або крыху больш. Сама

назва іх паказвае, што яны нейкія асаблівыя. І сапраўды: такога прыгожага, яскравага і разнастайнага колеру ніхто нават не мог бы выдумаць!

Іх ёсць некалькі парод, але больш вядомая адна, якая мае хвост каля трыццаці сантыметраў даўжынёй з такім тонкім, далікатным і яскравым пер'ем, што ім вельмі ахвотна ўпрыгожваюць сябе як дзікуны, так і еўрапейскія жанчыны. Для апошніх і вывозяцца гэтыя скуркі ў Еўропу і вельмі дорага цэняцца.

З прычыны таго, што мясцовыя паляўнічыя звычайна адразаюць ногі ад скурак, у Еўропе склалася легенда, што гэтыя птушкі ўсё сваё жыццё трымаюцца ў паветры, жывяцца толькі расой і маюць нейкую цудоўную сілу. Адсюль і назва іх — райскія.

Кандаракі з дапамогай некалькіх слоў, а больш за ўсё мігамі запытаўся, што яны хочуць за свой тавар.

Папуасы зразумелі, паказалі рукамі, як страляюць, і сказалі: «Пуф! Пуф!» Нават Скот усміхнуўся.

— Вось чаго захацелі! — сказаў ён. — Але шкодна даваць вам такія цацкі. Прынясіце і пакажыце ім лепш другое, — загадаў ён Кандаракі.

Кандаракі прынёс сякеры, нажы, рыдлёўкі і г. д. Відаць было, што такія багатыя прылады зрабілі на іх уражанне, але ўсё ж такі яны адмоўна круцілі галовамі.

— Падазроная справа, — сказаў Скот.

— Ці не пачаставаць іх гарэлкай? — прапанаваў Кандаракі. — Мо тады лягчэй будзе з імі дагаварыцца.

— Спірытусам лепш! — крыкнуў Брук. — Што значыць гарэлка для такіх чарцей!

Скот згадзіўся.

Кандаракі прынёс бутэльку і наліў паўшклянкі спірту. Падышоў да папуасаў, ласкава папляскаў іх па плячах і працягнуў шклянку. Недаверліва паглядзеў папуас і не хацеў браць.

Кандаракі сам дакрануўся губамі, смяўся і ласкава запрашаў. Дзікун узяў і крыху глынуў. Спачатку ён спалохаўся; відаць было, як захапіла яму дух. Але праз хвіліну, адчуўшы прыемную цеплыню, засмяўся. Пасля таго яго таварыш выпіў ужо бадай усю шклянку. А за ім першы зноў выпіў.

Тады гандаль пайшоў шпарчэй. Папуасы забыліся ўжо на зброю і цікавіліся ўсё цудоўнай «вадой». Ім паказалі дзве поўныя бутэлькі. Яны ўхапіліся за іх і пакінулі свае тавары.

Трымаючыся за свае бутэлькі, хістаючыся ды весела гаргочучы, пайшлі яны дадому.

— Ха-ха-ха! — зарагатаў містэр Брук. — Вось гэта дык гандаль!

— Дай бог часцей так, — смяўся Кандаракі. І яны весела пачалі падлічваць, колькі на гэтым «зарабілі».

А шчаслівыя гандляры тым часам адышліся крыху ад будынкаў, спыніліся, зноў выпілі і паваліліся на зямлю, як мёртвыя. Бутэлькі пакаціліся, рэшта спірту вылілася, — справа пакуль што на тым і скончылася.

За паўкіламетра ад будынкаў, у балоцістай нізіне, была плантацыя гумавых, або каўчукавых, дрэў.

Ёсць некалькі дзесяткаў парод такіх дрэў, але найлепшыя паходзяць з Паўднёвай Амерыкі, з нізіны ракі Амазонкі. Адтуль іх сталі вывозіць і разводзіць у іншых гарачых краінах і ў тым ліку на Новай Гвінеі.

Гэтыя дрэвы належаць да аднаго роду з нашай травой малачаем, але тут яны дасягаюць велічыні дуба. Тры тысячы дрэў былі пасаджаны правільнымі радамі, і паміж іх завіхаліся рабочыя.

Гуму дае сок гэтых дрэў, і здабыча яго падобна да таго, як у нас увесну здабываюць